

Družba, zasičena s komuniciranjem

Jože Vogrinc

Z vrst besedila, ki se pričakuje od mene, me postavlja v zadrego, ki je nasploh pričakovana, deloma pa je posebej vezana na to priložnost. Priložnost je stoletnica tukajšnje, naše univerze, in od nas se pričakuje bolj univerzalen diskurz, kakor pa je tisti pred našo vsakotedensko študentsko publiko. Če se poigramo z etimologijo, danes nagovarjam vesoljno občinstvo. Ker pa moram povedati kaj, kar vseskozi govorim študentkam – če se izrazim lokalno politično korektno, pa tudi demografsko korektno –, obenem pa moram to povedati tako, da se sliši novo, sem v zadregi. Ali jo bom razrešil, boste šele slišali. Zgledujem se po rajnkem Blažu Pascalu, ki se je bralcem opravičil, da ne prinaša ničesar novega, le razporeditev snovi – disposition, torej dispositio, razporeditev delov diskurza v retoriki – je nova.¹

Če zdaj uporabimo najpogostejši gib sodobnih komunikatorjev in aktiviramo brskalnik, in iz domoljubja odpremo spletno stran naše fakultete, naletimo na citat Fredrica Jamesona. Njegovo ime je sicer zapisano narobe, a besedilo, iz katerega je navedek, je kljub starosti štirideset let zdaj še bolj aktualno kakor takrat. V njem sem našel neko drugo trditev, ki povzema izhodišče mojega predavanja: »Nobena družba do zdaj še ni bila tako zasičena z znaki in sporočili kot naša.« Jameson (2011, 103)

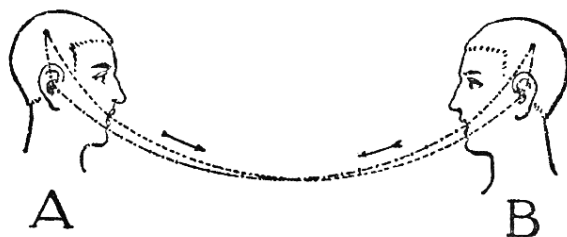
1 »Ne recite, da nisem povedal nič novega: na nov način sem razvrstil snov.« Pascal (1986, 41)

Jameson je imel takrat v mislih njegovo družbo, ZDA. Vendar pa to, da je družba zasičena s komuniciranjem, danes velja globalno in velja bolj kakor kadar koli prej. A kaj je pravzaprav vsebovano v tej sintagmi? Ali ni to le banalnost, o kateri smo vnaprej soglasni? Seveda, družba, v kateri živimo, je zasičena s komuniciranjem. Nimamo le vsi ves čas pri sebi pametnih telefonov, temveč nas z izrecnimi sporočili napadajo naša oblačila, ceste, hiše in avtobusi. Naprave, ki jih uporabljamo instrumentalno, kot orodja, so danes praviloma hkrati naši komunikacijski partnerji. Pralni stroj me užaljeno ignorira, če ga ne nagovorim prav. Avto noče peljati, če si ne zapnem varnostnega pasu. Ne le to, temveč so dejanja, s katerimi sodobni človek nekaj naredi, instrumentalna dejanja, praviloma obenem komunikacijska dejanja: pritisk na gumb sporoči napravi, naj deluje: svedru, naj zavrta v steno; šipi avta, naj se odpre; izstrelku, naj začne vojno, ki bo dokončno znikala oholo prepričanje naše vrste, da je sapiens.

Če ste me dovolj pozorno poslušali, ste opazili, da vendarle nisem skrčil skupnega občutja o zasičenosti družbe s komuniciranjem na idejo, da komuniciramo kratko malo preveč. Ne gre preprosto za to, da je količina sporočil, ki jih s svojimi komunikacijskimi napravami ljudje danes prejmemo ali pošljemo na enoto trajanja, daleč večja kakor v kateri koli družbi prej. Poudaril sem nekaj drugega, in sicer, da je danes povsod v življenju družbe sporočanje vgrajeno v tkivo okolja, družbenih praks, vseh naših dejavnosti. To pa je drugačen poudarek od splošnega mnenja v preteklosti, da govorjenje in druge jezikovne prakse bodisi sploh niso dejavnost bodisi vsaj niso dejavnost v polni meri, kakor je to proizvajanje snovnih reči. Če pa že so dejavnost, so to drugače od instrumentalnih dejavnosti.

V slovenščini je pravkar izšel nov prevod Saussurovega² *Splošnega jezikoslovja*. Pri njem si bomo sposodili shemo, ki ponazarja še vedno prevladujočo predstavo o bistvu jezikovnega komuniciranja:

2 Urednik je poenotil sklanjanje Saussurovega imena (Saussurja, Saussurju itn.) in izpeljank (npr. Saussurjev). V tu natisnjenem predavanju ostajam pri lastnem jezikovnem občutku, ki zahteva različici Saussura in Saussurov.

Shema jezikovnega komuniciranja; vir: Saussure (2018, 29)

To shemo je mogoče interpretirati zelo različno in ni specifičnost Saussurove teorije. Menim, da je pri njem revolucionarno, da premesti teoretsko zanimanje za jezik in govorico z dvatisočletne preokupacije filozofije z artikulacijo misli in jezika (kot izraza misli) na vsakdanje življenje, torej na področje humanistike in družboslovja, ko postavi v ospredje komuniciranje.³ Razcep na govorico, jezik in govor je že sam na sebi indikacija protislovja med tem, da si v komuniciranju izmenjujemo znake (natančneje, označevalce), kakor da je njihov pomen skupen in pri vsakomer enak, in tem, da je govorjenje individualno, če že ne idiosinkratično, da jezik in govorico vsak med nami izumlja vedno na novo, da zato nič ni prevedljivo v kaj drugega brez ostanka, ljudje pa smo bolj govorjeni kakor govoreči (po Lacanu smo govorila, parlêtres, naše jezikanje pa je prejkoslej negotovo jecljanje, jejezik, lalangue).⁴

A to protislovje so v zadnjem stoletju, sledeč Saussuru, vendarle temeljito obdelali poleg jezikoslovcev še filozofi, antropologi, psihonanalitiki in drugi. Medtem pa Saussurova shema komuniciranja še vedno živi v zdravi pameti strokovnjakov in občinstva hkrati tudi v vulgarizirani različici: kot interpretacija komuniciranja. Dialog v živo med dvema prisebnima govorcema, ki govorita isti idiom (se pravi, komunicirata v istem komunikcijskem kodu), jemlje kot model in normo komuniciranja sploh. Komuniciranje razume kot izmenjavo sporočil v skupnem kodu, mesti komunikatorjev jemlje kot poljubno izmenljivi, njiju pa kot enakovredna. Že Saussure je vpeljal razumevanje vsebine komuniciranja kot vrednosti, in če to upoštevamo, poudarimo, da se je v to shemo komunikacije

3 Gl. tudi Vogrinc (2018).

4 Prevesti *lalangue* kot »jezik« se je domislil Rastko Močnik.

prikradla spontana ideologija trga: komuniciranje je dojeto kot menjava, namesto da bi bilo dojeto kot produktivno, kot proizvajanje nove družbene dejanskosti. Prav slednje pa je stališče, za katero si sam prizadevam, da bi ga dosledno uveljavljali v svojem razumevanju komuniciranja v človeški družbi.

Zdaj pa malo postojmo! Ne bomo zagrizli v jedro. Naj ta počitek, ta odlog v mojem komuniciranju z vami upravičim z nečim, kar lahko vzamete kot prisposodbo, lahko pa tudi prepoznate dva libidinalna tipa po Freudu, dva načina uživanja. V mojem otroštvu je veljalo za užitek pojesti kos kruha z domačo klobaso. Otroci smo se delili na dva idealna tipa uživanja (če skombiniram Freuda z Maxom Webrom): eni so takoj zagrizli v klobaso in prigrizovali zraven kruh, dokler je bilo še kaj klobase. Drugi smo delali enakomerne grizljaje kruha in grizljajčke klobase, dokler nismo na koncu imeli v rokah koščka kruha in velikega grizljaja klobase, da je bil zadnji grizljaj vrhunec uživanja.

Ker smo baje že kakih štirideset let v postmodernizmu, že zdaj povem, da vam bom zadnji grizljaj odrekel, da pa vseeno še ne gremo k jedru. Da odložimo užitek, se vrnimo korak nazaj, k splošnemu prepričanju, da je glavni problem sodobne družbe s komuniciranjem kratkomalo to, da je sporočanja, sporočil in z njimi informacij preveč.

Že dokaj bežen prelet različnih vrst najpogostejšega sporočanja nam pokaže, da prepričanje, kako je komuniciranja preveč, nikakor ne velja v vseh družbenih okoliščinah. Nasprotno! Če spremljate povsodno zvrst medijske komunikacije, kakor so pogovori v televizijskem studiu o težavah navadnih ljudi med strokovnjaki različnih disciplin za delo z ljudmi, ki so predmet njihove strokovne obdelave (to pa so psihologi, kadrovske menedžerji, včasih pedagogi, duhovniki, politiki, piarovci), se bo pogosto kot izkupiček pogovora izoblikovalo stališče, da problemi med ljudmi nastajajo, ker je med njimi premalo komunikacije. »Treba se je več pogovarjati!« svetujejo, in to pogosto svetujejo ljudem, ki komunicirajo cele dneve, pa najsi klepetajo po telefonu, igrajo igrice ali pa delajo kot poklicni komunikatorji vseh vrst, od telefonirajočih v klicnih centrih prek blagajničark in uradnikov za okenci do učiteljic, novinark in medicinskih sester. Velika večina dela večine ljudi danes sestoji iz komunikacijskih dejanj branja in pisanja, govorjenja in poslušanja, dešifriranja in ponovnega kodiranja sporočil.

Ni težko opaziti, kako bo poskušal poglobiti svoje stališče vsakdo, ki je izkusil, da je komuniciranja premalo. Premalo je prave, pristne, nepotvorjene,

iskrene, neposredne komunikacije, bo povedal. Komunikacije nam manjka prav tam, kjer je komunikacije preveč. Kakšne in katere komunikacije pa je preveč? V ustrezni literaturi najdete zelo lepa poimenovanja: preveč je lažne, nepristne, neiskrene, potvorjene, skrepenele, otrdele komunikacije. Zelo pogosto se pripiše kot vzrok pomanjkanju komunikacije vloga medija kot posrednika komunikacije, ki da se je po nepotrebnem nekako vštulil med subjekte komuniciranja. Drugotno je, ali prepoznamo v mediju tehnologijo, kar lahko pelje v tehnološki determinizem, vsekakor najbolj razširjeno spontano ideologijo o družbeni vlogi tehnologije v sodobnih družbah (Williams, 1998, 269–272), ali pa razumemo kot medij družbeni okvir konkretnih oblik komunikacije, vključno s predpisi, navadami, habitusi interakcije med ljudmi. Slednje razumevanje je vsekakor ustrežnejše od tehnološkega determinizma, saj nas vsaj usmeri k problematiki sociologije in socialne psihologije. Najšibkejše pri razlikovanju med »dobro« in »slabo« komunikacijo niti ni manihejstvo takega prepričanja. Moralno odbiranje »dobre« komunikacije od »slabe« je itak preveč obče, da bi si s tem pomagali pri razpletanju dejanskih težav komuniciranja. Zmotna je že ideja, da je pri komuniciranju sam obstoj materialnega sredstva, ki posreduje komunikacijo, ovira temu, da bi se komunicirajoči med seboj zares sporazumeli.

Iz prepričanja, da je medij ovira sporazumu med subjekti, izvira fantazija, da je ideal komuniciranja odstraniti vsakršno posredovanje in doseči neposredno komuniciranje, ki bi bilo neposredni vpogled v dušo drugega, brez potrebe po besedah. Za to fantazijo je že navadna govorica ovira. V artikulirani obliki najdemo takšno fantaziranje na nasprotnih koncih med komunikacijskimi zvrstmi v družbi. Na vrhu teh prizadevanj so teološke koncepcije. Vsaka koncepcija, po kateri Bog neposredno nagovarja vernika in se neverovanje pravzaprav razume kot nepripravljenost prisluhniti Njegovemu nagovoru, že vsebuje ideal neposrednega komuniciranja, brez besed, med dušami, vsaj kot ideal, za katerega si lahko prizadevamo tudi v komuniciranju med ljudmi, saj smo narejeni po Božji podobi, komuniciranje v pristnem pomenu pa je stik med individualnimi dušami.

Ideal neposrednega komuniciranja v nekaterih novodobnih religijah dobi doktrinarno podobo, ki je v realizaciji vulgarno materialistična. Neposredno komuniciranje razume kot telepatijo. Bodimo pozorni, da je telepatija zamišljena kot biološko in/ali tehnološko dejstvo. V znanstvenofantastičnih razglabljanjih, pa naj je njihov žanr zavestno ali ne religijski, je doseženje stanja, ko ljudje med seboj

komunicirajo telepatsko, dojeta kot družbena naloga prihodnosti. Ta naloga je zasnovana kot tehnološka, tako kakor naseljevanje drugih planetov ali kloniranje. Ali je doktrina podložena s kvazi-evolucionističnim prepričanjem, da mora človeštvo doseči »višjo stopnjo zavedanja«, kot bi bila vsaj obča zmožnost telepatije, če že ne kar instantno skupno zavedanje človeštva, je drugotno. V obeh primerih je imaginarni cilj izginotje materialnosti komunikacije. Od izginotja materialnega posrednika, pa četudi je to samo govor, se pričakuje odstranitev možnosti nesporazuma v komuniciranju. Odkar obstajata svetovni splet in medmrežje, je pogosta fantazija tudi to, da se duh končno znebi telesa in se naseli v mediosferi – fantazija, za katero ni nobena težava odmisli orjaško tehnološko infrastrukturo, ki vzdržuje spletno komuniciranje. Ta infrastruktura ni samo močno materialna, predvsem so pogoji funkcioniranja svetovnega spleta izjemno zahtevni praktični pogoji: nič manj kakor normalno funkcioniranje globalne ekonomije in politike.

K sreči se etični ideal komuniciranja brez materialnega posredovanja navadno ustavi pri podobi individualne zavesti, ki lahko neposredno seže do druge zavesti, a ohranja individualnost in svobodo, da tega ne stori ali se ne odpre drugemu in da je omejitev zmožnosti neposrednega komuniciranja na individualno raven obramba pred negativno bojaznijo totalnega nadzora, povezano z idejo o skupni zavesti.⁵

V popularni kulturi torej ne manjka fantazij o neposrednem komuniciranju. Najdemo jih tudi na spodnjem koncu, kot erotične fantazije. A tudi v predstavah o orgazmu kot o neposrednem stiku med telesoma kot zlitju duš je notranja nasprotnost neodpravljava: naloga teles je proizvesti duševno zlitje; vesoljni občutek, ki se pričakuje, naj bi bil hkrati totalno sozvočje duš in izguba zavesti o lastni individualnosti. V pornografski domišljiji se temu npr. v BDSM-fantaziji priključi še protislovje, da je najvišji užitek dojet kot popolna prepustitev lastne odgovornosti volji drugega.

Kot izkupiček pravkar narejenih ovinkov v labirintu tukajšnje komunikacije vzemimo rezultat, da je bolj realistično kakor obetati si kaj dobrega od doseženja komunikacije brez vsakršne ovire sprejeti eno izmed ključnih načel Lacanove teorije, znano že toliko časa, kolikor živim: nesporazum je bistvo komunikacije.

5 Ljubitelji TV-serije in filmov *Star Trek* bodo prepoznali utelesitev bojazni pred izgubo individualnosti v Borgu, ki po vesolju lovi inteligentna bitja, jim vzame individualno zavest in jih integrira v kiborg, ki je obenem vesoljsko plovilo.

Slovenci bi se do tega morali dokopati lažje od govorcev angleščine in romanskih jezikov. Glagolnik »sporazumevanje« je izpeljan iz ponavljalnega glagola »sporazumevati se«: sporazumevanje ne implicira, da se bomo kdaj sporazumeli tako temeljito, da se potlej ne bo več treba sporazumevati. Ne implicira, da bo zavladal sporazum kot stanje večne sporazumetosti ali sporazumljenosti. Nesporazum kot bistvo komunikacije je v slovenski besedi sporazumevanje odlično zajet. Pričakovati od neposrednega komuniciranja družbeno harmonijo se pravi pričakovati od komuniciranja preveč. Sporazumevamo se, ker sporazum v idealnem pomenu termina ne samo ni mogoč, temveč zlasti tudi ni zaželen. Pomenil bi konec individualnosti in konec družbenosti kot prostora posredovanja med realno, nezvedljivo, različnimi posameznicami in posamezniki. Če je Freud obupaval nad tem, da Slovenca ni bilo mogoče analizirati, pa nam besede, kakršna je sporazumevanje, nemara posredno izpričujejo, da je slovenščina še posebej primeren jezik vsaj za dojetanje Lacana (če že ne za njegovo dokončno dojetje).

Zakaj pa sam dosledno rajši govorim o komuniciranju? Termin ima druge prednosti. Implikacije *communicatio* so drugačne. Skromnejše so. Poudarjeno je, da nekaj, kar je bilo prej osebna ali zasebna zadeva enega ali več posameznikov, postane predmet skupnega ukvarjanja. Prav to počnemo tudi tu in zdaj.

Preden se vrnemo k velikemu zalogaju zasičenosti družbe, si moramo, kot smo videli, vendarle nekoliko razjasniti mesto komuniciranja med drugimi dejavnostmi. Da bomo to lažje dosegli, potrebujemo še kakšen ovinek na poti.

Komuniciranje ne dojemajmo kot enoravninsko početje ali kot nekaj, kar se da s koncepti, kakršen je metajezik, razplastiti v hierarhično načeloma ločljive ravni. Nasprotno: komuniciranje je notranje zavozlano, njegovo topološko strukturo bi si bilo bolje zamisliti po homologiji z Möbiusovim trakom ali Kleinovo steklenico. Ne tako zelo redko komuniciramo, da ne bi komunicirali.

Najstarejši med nami se spominjamo vicev v časopisih iz časov pred televizijo, kjer nastopata mož, ki je prišel iz službe in za mizo bere časopis, za katerim ga ne vidimo (ali pa na zofi spi, pokrit čez glavo z razgrnjenim časnikom), žena, ki mu je pripravila obed, mu nekaj govori, ali pa on njej, med njima je komunikacijski nesporazum. Iz tega lahko potegnemo *Zeitgeist*, ki je soočal meščanski ideološki sferi ženske in doma kot zasebnosti ter moškega in medija kot javnosti. Mene pa tu zbode struktura občutja, ki konfliktnost tega nasprotja izrazi kot (moževo)

nepripravljenost na pristno komunikacijo, in ta se skriva za njegovo medijsko komunikacijo, branjem časnika.

Jasno je, zakaj sem se vrnil dobrega pol stoletja v preteklost: da pokažemo, kako ni nič novega izkušnja, da v mestnem avtobusu ne govorimo s sovozečimi se, marveč vsakdo potegne na plan svoj mobi in se izključi iz prostorske sonavzočnosti in bližine z drugimi – ki kliče h komuniciranju –, da bi se izpostavil spletni komunikaciji. Nihče z nikomer v fizični bližini ne komunicira, ker je vsakdo zaposlen s svojo zasebno, od drugih ločeno komunikacijo. Pojava, da v javnem prometu vsak pobegne v zasebno komunikacijo, da ne bi komuniciral z bližnjimi, sem se zavedel pred dvajsetimi leti v kupeju vlaka iz Londona v Birmingham, v pionirski dobi uporabe mobilnih telefonov. Seveda pa smo se iz komunikacije z drugimi potniki izključevali tudi že prej: eni so brali časopis, drugi knjigo, tretji so se delali, da spijo, četrti so izstopili iz kupeja k oknu na hodniku vlaka, da bi opazovali nedvomno veliko bolj zanimivo krajino na oni strani proge. Esej o fizični bližini in komunikaciji pa bi bilo treba napisati tudi o vsakdanjih skupinskih vožnjah z dvigalom po naši fakulteti.

Vsekakor pa komuniciramo tudi zato, da bi komunicirali. Kot nasprotni primer nekomuniciranja med možem, ki bere časopis, in njegovo ženo, bi lahko navedli mamo, ki prisede k sinu, ko sin gleda na TV nogomet. Čeprav mame nogomet ne zanima, dobro ve, da bo sin tako bolj dostopen za njene besede kakor v kakšni drugi situaciji.⁶ Zgledov iz vsakdanjega življenja, ko se početju nekoga pridružimo tako, da to početje izkoristimo, da ga potegnemo v osebno komunikacijo z njim, je seveda nešteto.

Da komuniciramo tudi zaradi uživanja v komuniciranju samem, je pa tudi znano. Kdor ne verjame, naj preklopi svoj televizor na poljubno pogovorno oddajo na italijanski TV. Komunikacije, ki ji bo priča, ni mogoče dojeti, kaj šele gledati, dokler se ne zavemo, kako uživajo v klepetu tisti, ki se ga udeležujejo.

Zdaj ne morem več odlagati koraka k vprašanju, kako naj torej dojamemo komuniciranje kot dejavnost sui generis, ne da bi ga zvajali na nekakšno menjavo znakov. Za začetek se zatecimo k biokomunikaciji, da tisto, kar je pri komuniciranju človeku skupno z drugimi (vsaj nam podobnimi) živalmi, razločimo od tistega, kar je specifično za socialnost naše biološke vrste. Za to ne bo dovolj, da

6 To je ena izmed točk, razvitih že v moji knjigi *Televizijski gledalec* (Vogrinc, 1995), kjer so sicer že nastavki za splošnejšo teorijo družbenih razmerij komuniciranja.

vpokličemo vednost o lastnem komuniciranju s psom ali mačko. Seveda čutimo, da nas pes razume in da komaj čaka, da mu damo nalogo, ki jo bo z užitkom tekel izpolnjevati, in da je mačka nestrpna do nas, saj smo preneumni, da bi ji ustregli. A treba je pojasniti mesto komuniciranja v razmerju do drugih dejavnosti.

V komunikaciji med divjimi živalmi samimi je dovolj jasno, da je npr. to, da pes zarenči ali da pomaha z repom, gib, ki je v razmerju do instrumentalnih dejavnosti, kakršne so spopad, lov, prehranjevanje ali parjenje, nakazan in odložen. Ekološko je to prihranek energije. Učinek v razmerju do drugih dejavnosti je v tem smislu istovrsten ne glede na živalsko vrsto ali na konkretne okoliščine posamezne interakcije.

Pri ljudeh pa je učinek komuniciranja posplošen in zadeva že od nekdaj vse družbene situacije. Delo spremlja komuniciranje v usklajevanju dejavnosti med osebami. Dejavnosti so naučene, in ko delujemo, realiziramo v sebi akumulirano vednost, ki je tudi akumulirano učenje in s tem akumulirano preteklo komuniciranje.

Bodimo konkretni in pogledjmo zgled posega komuniciranja v druge dejavnosti. Pri tem abstrahirajmo in recimo, da so te druge dejavnosti »utilitarne« v najširšem pomenu besede, se pravi, da ne gre samo za instrumentalne dejavnosti v ožjem pomenu dela z orodji in učinkovanja na predmetnost, marveč zajamemo v to tudi namensko delovanje na druge ljudi, ko od drugega »nekaj hočemo«, pa četudi je to samo usklajevanje gibanja v prostoru, npr. ko z gibom roke ali z žmigavcem sporočimo kaj drugim udeležencem v prometu.

Vzemimo skrajno vsakdanji pogovor. Recimo, da imamo osebi A in B. Pri njiju upoštevajmo, da imata spol in spolno usmerjenost, politično korektno pa abstrahirajmo od natančne določitve obojega. Recimo, da oseba A pove osebi B, da tretja oseba, ki ni navzoča – C –, citirajmo dobesedno osebo A, »ne hodi več z D« (osebo, ki je tudi odsotna). Privzemimo, da »hoditi z« ne razumemo preveč dobesedno, temveč kot oznako za zgolj delno določljivo vrsto intimnega odnosa. Bistveno je, da to drobno sporočilce vnaša novost v družbeno tkivo, katerega del so osebe A, B, C, D, E itn. Oseba B, poslušalka (če vzamemo lokalno institucionalno korektno nevtralnno oznako za družbeni spol), lahko (ne da bi kaj rekla in ne da bi vnesla s tem novo stanje stvari v to komunikacijo) sklepa, da je oseba C zdaj torej »prosta« in morebiti primerna in dostopna za njen morebitni manever »osvajanja« (če zdaj uporabim družbeno ne-nevtralnno termin agresije

za oznako komunikacijskega dejanja poskusa navezave intimnejšega odnosa komunikatorke B v razmerju do potencialne nagovorjenke C). Mreža razmerij med osebami se je zanesljivo vsaj nekoliko zatresla in malenkost modificirala.

Nakazal sem, koliko več je sleherna besedna izmenjava od nekakšnega analogona tržne menjave ekvivalentov med kupcem in prodajalcem, ki sta po pravni fikciji enakopravna in enakovredna, pa čeprav je po dejanski družbeni moči lahko prodajalka delovne sile neskončno šibkejša od njenega kupca, ali kupec stanovanja razločno šibkejši od prodajalca. Vsaka komunikacijska izmenjava posega v intersubjektivna razmerja in jih že s tem avtomatično bodisi ohranja bodisi transformira, največkrat pa oboje hkrati.

To je, če hočete, še najbližje definiciji tega, kaj je specifično mesto komuniciranja kot dejavnosti med drugimi družbenimi dejavnostmi: vzdrževanje in preoblikovanje družbenih razmerij. Seveda so večinoma ti posegi infinitezimalno majhni, tako kakor delovanje erozije v geološki razsežnosti časa in prostora. A bistveno vendarle je, da nas taka definicija obvaruje pred zvajanjem komuniciranja na neproduktivno nedejavnost ali vsaj pred osamitvijo komuniciranja v nekaj, kar bi radi razumeli, ne da bi razumeli, kaj se v drugi dejavnosti zgodi kot posledica sporazumevanja ali, kar je isto, nesporazumevanja.

Nikakor namreč v splošnem ljudje med komuniciranjem nismo v vlogi, ki bi bila zamenljiva z vlogo drugega, s komer smo – po popreproščeni predstavi – »v dialogu«. Mati in sin, kupec in prodajalka, častnik in vojak, učiteljica in študentka so nesimetrične, neobrnljive situacije. Predvsem ne implicirajo, da je odgovor na nagovor njegov ekvivalent, se pravi, nagovorjenčeve besede v zameno za govorčeve pravkar povedane besede.

V pouk glede tega naj nam bo klasična situacija snubljenja. Oseba B osebi C, da poenostavimo komunikacijski nagovor, dahne: »Ljubim te!« Pri tem morda pomaga, ne pa nujno, tudi orkestracija, aranžma, ali kakorkoli temu že rečete, od prizorišča prek urejenosti osebe do ceremonialnih gibov, ki spremljajo nagovor, a to dajmo v oklepaj. Vprašajmo pa se: »Ali je najustreznejši odgovor osebe C komunikacijski ekvivalent vrednosti besed, ki jih je izrekla B?« Si lahko predstavljate kaj hujšega, kakor da zberete pogum za zasnobitev, nagovorjeni pa vam da ekvivalent: »Jaz pa tebe ne ljubim.« Bolj strašljiv odgovor bi bil samo še tak, ki bi sledil empirizmu v veri, da je vsako sporočilo neka količina informacij, katere ekvivalent je določen z natančno vsebino in količino te informacije. To

bi pomenilo nekako takšenle odziv nagovorjenega. »Ali res, ljubiš me? Kako pa to? Ali to traja že dolgo? Si prepričana, da se ne motiš?« Kar pričakuje snubec, niso ekvivalentne besede, marveč dejavni odziv nanje: da se nagovorjeni vrže nagovorjencu oziroma nagovorjenki v objem ali pa, v melodramatčni verziji, da zardi, povesi pogled, menca in da odziv njegovega telesa demonstrira, kakšen je odziv – presenečenje, zadržanost ali zavrnitev.

Dovolj snovi smo nabrali, da na vrat na nos zdravimo k bridkemu koncu. Bodimo pozorni na to, da so instrumentalna dejanja, omenjena na začetku predavanja, v sodobnosti vedno že tudi dejanja sporočanja. Ko začnemo prati perilo, instrumentalno dejanje pranja sprožimo s komunikacijskim dejanjem programiranja. Storitev je hkrati sporočanje oziroma sporočilo – glede na to, ali poudarimo dejanje, ali njegov rezultat. Naši predmeti so sporočevalci. Komunicira se tudi brez pomoči ljudi in skozi naša telesa.

Predvsem pa je danes bolj temeljna razsežnost kakor to, da kot domnevno prisebni subjekti komuniciramo med seboj, dejstvo, da smo komunicirani – da je neugotovljiva vsebina in obseg podatkov, ki smo jih proizvedli s svojim sporočanjem, nenehni predmet medsebojnega komuniciranja instanc (recimo jim tako, izberimo neosebno rabo, da se jim ne zamerimo) o nas, se pravi, o naših dejanjih, interesih, željah, načrtih, upih in strahovih. Vse, kar se je od nas odkrnilo na splet, je predmet nenehnega komuniciranja, ki naše komuniciranje kajpak tudi upravlja in za katero je zastojno delo našega nehotenega razgaljanja najosebnejših in vseh drugih potreb in želja najprej in predvsem kapital. Kadar pa kdo z dejanjem blokira nenehno ekstrakcijo kapitala iz našega znanja in veščin in z naših transakcijskih računov, postane predmet suma in predmet nadzora drugega reda, kakor pa je vsepovsodni in nenehni nadzor prvega reda – tisti z namenom, da se vsa naša bit kapitalizira.

Spomnite se škandala s prodajo podatkov o komunicirajočih: naše komuniciranje v celoti, pa naj gre za delo ali zabavo, za izmenjavo sporočil ali za instrumentalno delovanje, je izpostavljeno kontroli, manipulaciji in nenadzorovani uporabi imetnikov ekonomske in politične moči. Ti imajo vpogled v podatke, ki tečejo po omrežju, in moč, da uporabljajo naše lastno komuniciranje za svoje interese, pa najsi nam kaj prodajajo, nas prepričujejo ali pa inducirajo naše bojzani in manipulirajo z njimi. Ko komuniciramo, smo v družbi 21. stoletja komunicirani. Ta pasivna razsežnost našega aktivnega komuniciranja je pasivnost

na višjo potenco, saj je obenem rezultat in vzgib našega komuniciranja. Bolj ko komuniciramo, bolj smo komunicirani. Bolj smo nemočni glede posledic lastnega početja.

Prehod s tega sklepa na dejanja je onstran predavanja kot družbene forme vedenja, predpisane za slavljenje svečane obletnice, zato ga prepuščam vaši svobodi in domiselnosti.

Literatura

- Pascal, B., *Misli*, druga, dopolnjena izdaja, Celje 1986.
- Jameson, F., Reifikacija in Utopija v množični kulturi, v: Jameson, F., *Filmska kartiranja*, Ljubljana 2011, str. 91–114.
- Saussure, F. de, *Splošno jezikoslovje*, Ljubljana 2018.
- Vogrinc, J., *Televizijski gledalec*, Ljubljana 1995.
- Vogrinc, J., »Življenje znakov v družbenem življenju«. Saussure in družboslovje-humanistika, v: de Saussure, F., *Splošno jezikoslovje*, Ljubljana 2018, str. 343–362.
- Williams, R., Tehnologija in družba: zgled televizije, v: Williams, R., *Navadna kultura. Izbrani spisi*, Ljubljana 1998. str. 269–288.

Povzetek

Pričujoči prispevek preprašuje splošno priznano dejstvo zasičenosti sodobne družbe s komuniciranjem in ugotavlja, da ne gre toliko za to, da bi bilo komunikacije preveč, temveč bolj za to, da je sporočanje povsod v življenju družbe vgrajeno v samo tkivo okolja, družbenih praks ter vseh človekovih dejavnosti. V prispevku se problematizira ideal t. i. neposrednega komuniciranja in pokaže, da je komuniciranje notranje »zavozlano«, saj vsaka komunikacijska izmenjava posega v intersubjektivna razmerja in jih že s tem avtomatično bodisi ohranja bodisi transformira, največkrat pa oboje hkrati.

Ključne besede: družba, komuniciranje, mediji, Saussure, neposredna komunikacija